

دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته تاریخ ایران اسلامی

گروه تاریخ

عنوان پایان نامه:

بررسی اوضاع سیاسی و اجتماعی استرآباد

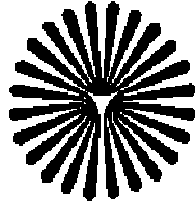
از دوره مشروطه تا پایان پهلوی اول

فاطمه طاقتی

استاد راهنما: دکتر مهری ادریسی آریمی

استاد مشاور: دکتر محمد شورمیج

آبان 1392

دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم انسانی

دانشگاه پیام نور مرکز تهران جنوب

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته تاریخ ایران اسلامی

گروه تاریخ

عنوان پایان نامه:

بررسی اوضاع سیاسی و اجتماعی استرآباد

از دوره مشروطه تا پایان پهلوی اول

فاطمه طاقتی

استاد راهنما: دکتر مهری ادیسی آریمی

استاد مشاور: دکتر محمد شورمیج

آبان 1392

اینجانب فاطمه طاقتی دانشجوی ورودی سال 1388 مقطع کارشناسی ارشد رشته تاریخ ایران اسلامی گواهی می نمایم چنانچه در پایان نامه خود از فکر، ایده و نوشته دیگری بهره گرفته ام با نقل قول مستقیم یا غیر مستقیم منبع و ماخذ آن را نیز در جای مناسب ذکر کرده ام. بدیهی است مسئولیت تمام مطالبی که نقل قول دیگران نباشد بر عهده خویش می دانم و جوابگوی آن خواهم بود.

فاطمه طاقتی

تاریخ و امضاء

اینجانب فاطمه طاقتی دانشجوی ورودی سال 1388 مقطع کارشناسی ارشد رشته تاریخ ایران اسلامی گواهی می نمایم چنانچه براساس مطالب پایان نامه خود اقدام به انتشار مقاله، کتاب و... نمایم ضمن مطلع نمودن استاد راهنما، با نظر ایشان نسبت به نشر مقاله، کتاب و.. و به صورت مشترک و با ذکر نام استاد راهنما مبادرت نمایم.

فاطمه طاقتی

تاریخ و امضاء

کلیه حقوق مادی مترتب از نتایج مطالعات، آزمایشات و نوآوری ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه پیام نور می باشد.

آبان 1392

تقدیم به:

معلم گرانقدرم... چراغ راه آموختنم... پدر مهربانم...

دکتر ابوالحسن شهواری

که قلب مهربانش، بیش از این توان ماندن در کنار ما را نداشت.

یادش گرامی....

که پر پروازش بیش از این تاب بسته بودن را نداشت و برای ابد به آسمان پیوست.

سپاسگذاری:

سلام بر آفریدگار بلند مرتبه ام که ذره کوچکی همچو من را به قله ها هدایت نمود.

پروردگارا، مرا یارای شکر نعمات بی پایانت نیست، پس مرا توانی ده که شمع روشن گری باشم تا نشانی از تو را به دیگران بنمایانم.

با سپاس فراوان از اساتید گرانمایه ام، سرکار خانم دکتر مهری ادیسی و جناب آقای دکتر محمد شورمیج، که از نیمه راه دشوار نگاشتن این پایان نامه زحمات بسیاری را متحمل و مرا یاری نمودند.

با تشکر بی انتها از پدر و مادر عزیزتر از جانم، مخصوصا مادر مهربان و فداکارم که در لحظه لحظه زندگی ام، نرمی نگاه مهربان و نگرانشان را احساس می کنم.

و با قدردانی و تشکر از برادر عزیز و همسر صبورم که از ابتدای راه این نوشتار، مشوق و پشتیبانم بودند.

چکیده:

ایالت استرآباد یا همان گرگانِ امروزی، از دیرباز منطقه پرجمعیت و حاصلخیز و در خور توجه حاکمانِ دولت ها بوده است. در طول حکومت خاندان قاجار، با وقوع انقلاب مشروطه، استرآباد نیز همچون سایر نواحی ایران در شکل گیری و شکوفایی این نهضت نقش داشته و سپس با خنثی شدن تلاش های محمدعلی شاه مخلوع برای بازیابی قدرت، استرآباد به نهضت مشروطه و مشروطه خواهان وفادار ماند.

با آغاز دوره پهلوی استرآباد این بار با نام گرگان در صحنه تحولات کشوری حضور فعال یافت و با توجه به ثروت و حاصلخیزی ایالت مورد توجه حکومت پهلوی قرار داشت.

هدف از نگارش این پژوهش به تصویر کشیدن جریانات سیاسی و اجتماعی دوره مشروطه و دوره پهلوی اول در استرآباد (گرگان) می باشد. این پژوهش به بررسی نقش ایالت استرآباد را در دوره مشروطه می پردازد و اینکه چه موانعی بر سر راه شکل گیری حکومت مشروطه قرار داشته است. همچنین به نقش سیاسی و اجتماعی استرآباد در دوره پهلوی اول پرداخته شد که این امر با استفاده از کتب و اسناد تاریخی باقی مانده از آن دوران تدوین شده است.

نتایج دست یافته در این پژوهش به این شرح است که ایالت استرآباد در دوره مشروطه هم گام با دیگر ایالت های مشروطه خواه در پیشبرد اهداف خود برای شکل گیری دولت مشروطه می کوشید اما در این راه دخالت های بیگانگان از جمله روسیه و شرایط ناگوار داخلی و خارجی که آن ها به دولت و ملت ایران تحمیل می کردند باعث ضعف و ناکارآمدی مقاومت مشروطه خواهان می شد. در دوره پهلوی اول نیز، این تصور که استرآباد به دلیل انتخاب قاجاریه به عنوان ملک اربابی آنان، مورد غضب شخص رضاشاه قرار خواهد گرفت واقع نشده و استرآباد به دلیل بهره مندی از شرایط خوب کشاورزی و اراضی حاصلخیز بسیار مورد توجه قرار گرفت.

کلید واژه:

استرآباد، قاجاریه، انقلاب مشروطه، محمدعلی شاه، پهلوی، گرگان، رضاشاه

فهرست مطالب

1	مقدمه	
3	فصل اول: کلیات	
4	1-1 اهداف پژوهش	
4	2-1 پیشینه پژوهش	
5	3-1 روش کار پژوهش	
5	4-1 پرسش ها و فرضیات	
7	5-1 فصل های پژوهش	
8	6-1 نقد و معرفی منابع	
13	فصل دوم: تاریخچه و جغرافیای ایالت استرآباد	
14	1-2 جغرافیای تاریخی استرآباد	
18	1-1-2 وجه تسمیه استرآباد	
19	2-2 پیشینه تاریخی استرآباد	
27	فصل سوم: استرآباد در دوره مشروطه	
28	1-3 استرآباد در دوره قاجار	
28	1-1-3 خاستگاه قاجاریه	
30	2-1-3 زمزمه های مشروطه خواهی	
34	2-3 انقلاب مشروطه و استرآباد	
34	1-2-3 انقلاب مشروطه	
40	2-2-3 استرآباد در دوره مشروطه	
46	1-2-2-3 اولتیماتوم روسیه در پی استخدام مورگان شوستر و اقدام حاج شیخ محمدحسین مقصدلو	
52	1-1-2-2-3 مواضع روسیه در مقابل ایران و عواقب ماجرای	

اولتیماتوم

55	مجلس و اولتیماتوم و نقش حاج شیخ محمدحسین	2-1-2-2-3
	مقصودلو	
57	رهبران انقلاب مشروطه در استرآباد	3-2-3
60	مشروطه خواهان آذربایجان و ارتباط آن ها با استرآباد	4-2-3
66	انقلاب مشروطه در گیلان و ارتباط آن با استرآباد	5-2-3
73	استرآباد و نهضت میرزا کوچک خان	1-5-2-3
75	محمدعلی شاه و تلاش برای سرنگونی مشروطه از طریق استرآباد	6-2-3
83	آمدن سالارالدوله به استرآباد	7-2-3
84	استرآباد در آستانه جنگ جهانی اول	8-2-3
87	جنگ جهانی اول و بازتاب آن در استرآباد	1-8-2-3
89	مداخلات بیگانگان	2-8-2-3
91		
	استرآباد در دوره پهلوی اول	فصل چهارم:
92	سال های پایانی حکومت قاجار و قدرت گرفتن رضاخان	1-4
101	تحولات سیاسی و اجتماعی ایران پیش از به حکومت رسیدن رضاشاه	2-4
104	ظهور رضاخان	3-4
110	استرآباد در دوره پهلوی اول	4-4
111	سرکوب ناآرامی ها و آشوب ها	1-4-4
113	پهلوی اول و مساله زمین	2-4-4
117	فرهنگ و آموزش و پرورش در پهلوی اول	3-4-4
118	آموزش و پرورش	1-3-4-4
121	مطبوعات و تالیفات عصر پهلوی اول	2-3-4-4
122	پهلوی اول و اصلاحات اجتماعی	4-4-4
122	آزادی زنان و کشف حجاب	1-4-4-4

124	اجباری کردن لباس متحدالشکل	2-4-4-4
126	مبارزه با روحانیت در جامعه	3-4-4-4
126	بوجود آوردن نظام آموزشی مشابه کشورهای اروپایی	1-3-4-4-4
127	رویکرد ضددینی حکومت و مقابله با روحانیون و شرع	2-3-4-4-4
128	دگرگونی و نوسازی	5-4-4
131		نتیجه گیری
133		منابع و مآخذ

مقدمه:

سال های 1324 ق تا 1330 ق دوره ای حساس و سرنوشت ساز در تاریخ معاصر ایران محسوب می شد که از آن تحت عنوان دوره مشروطه نام برده می شود. موفقیت و پیروزی مبارزات عدالت طلبانه و قانون خواهانه ملت ایران در دوره ای تحقق یافت که بخش اعظم مشرق زمین، از جمله کشور ایران در دستان استبداد گرفتار بود.

روشن است که پیروزی نهضت مشروطه در ایران به شکوفایی سیاسی و اجتماعی کشور و همچنین دیگر کشورها کمک کرده و چراغ روشن گر راه عدالت بود. در واقع ضرورت مبارزه با ظلم و جور و بی کفایتی شاهان قاجار موجب شد تا در مرحله اول یعنی تا صدور فرمان مشروطیت، مبارزان مشروطه با شور و شوق و عزمی راسخ برای تحقق آرمان های مشروع خود، تلاش کرده و تحت هیچ شرایطی از پای ننشینند.

اگر چه در آغاز شروع این جنبش، تأسیس نهادهایی همچون مجلس و تدوین قانون اساسی از ضروریات بود اما همین ضرورت ها به تدریج و در طول زمان به موضوع اختلاف تبدیل شده و موجبات جناح بندی وصف آرای مشروطه خواهان در مقابل هم را فراهم کرد. موضوعی که بیگانگان از جمله روسیه و انگلستان در آن نقش مهمی داشتند.

با بالا گرفتن بحث و جدل میان جناح ها، از اهمیت مسأله اساسی که همانا اصل مشروطیت بود، کاسته شد و کشور به تدریج دچار هرج و مرج می گشت. در میانه این آشوب ها و با کنار کشیدن آخرین شاه حکومت قاجاریه، احمدشاه، از دخالت در امور سیاسی و واگذار کردن امور مملکت به اطرافیان، ظهور فردی همچون رضا پهلوی، اجتناب ناپذیر بود. فردی که امروزه تکیه وی بر عمال بریتانیا بر همگان مشهود است. وی توانست با حمایت بیگانه و اعتماد به نفس بالای خود با کودتای نظامی، پایتخت را تسخیر و پایان عصر قاجاریه را اعلام کند.

هدف از انتخاب این موضوع بررسی اوضاع سیاسی و اجتماعی استرآباد در دوره مشروطه و پهلوی اول می باشد که در آن سعی شده نمایی کوچک و روشن از تحولات استرآباد در عصر مشروطه و به دنبال آن،

پهلوی اول شناسانده شود، به طوری که در آئینه آن بتوان همه دسته بندی ها و کشمکش های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی موجود در آن روزگار را مشاهده و مطالعه کرد.

طبیعی است که به سبب محدودیت های موجود در هر کار پژوهشی؛ این پژوهش نیز از کاستی ها به دور نباشد که این امر از عواملی چون کمبود منابع و پراکندگی اطلاعات موجود در منابع مورد استفاده نشأت می گیرد. با این حال امید است که این پژوهش بتواند گام مثبتی برای شناساندن نقش استرآباد در طول دوران مشروطه تا پایان پهلوی اول داشته باشد.

فصل اول

کلیات

1-1 اهداف پژوهش:

مهمترین هدفی که در این پژوهش بر آن تکیه گردیده است روشن شدن نقش ایالت استرآباد و مردم آن در انقلاب مشروطه به ویژه دوره پهلوی اول است که محققین در این زمینه کمتر کار کرده اند. با توجه به اسناد و مدارک باقی مانده از آن دوره کمتر محققى به پژوهش و تحقیق در اوضاع سیاسى و اجتماعى ایالت استرآباد پرداخته است، پس نیاز به پژوهشى که نشان دهنده اوضاع آن دوره از تاریخ این ایالت بود احساس می شد.

1-2 پیشینه پژوهش:

با بررسی هایی که در موضوع مورد بحث انجام شد، روشن گردید که درباره اوضاع استرآباد و نقش آن در تحولات دوره مشروطه و پهلوی اول کمتر کار شده است. به ویژه که منابع از وضعیت سیاسی و اجتماعى این شهر و ایالت در دوره پهلوی اول تصویر جامع و کاملی ارائه نمی دهند و اکثریت مطالب پراکنده و ناکافی است بنابراین اوضاع این ایالت در این دوره از تاریخ کمی ناشناخته است، پس می بایست که پژوهشى تازه و اختصاصی با توجه به اسناد نوشته شود.

در خصوص دوره مشروطه در استرآباد، اسداله معطوفی کتابی به چاپ رسانیده اند که در آن به ظهور تا سقوط قاجار، زمینه های پیدایش مشروطه، اوضاع مشروطه در اکثریت نواحی ایران و زندگی شاهان و فرمانروایان قاجاریه و اقدامات آنها پرداخته شد. اما در واقع بیشتر مطالب درج شده در این کتاب، خارج از موضوع اصلی یعنی مشروطه در ایالت استرآباد است و بیشتر به مقدمه و حواشی پرداخته شده تا خود موضوع، همچنین در باب دوره پهلوی اول در این ایالت، کتابی نوشته نشده اما در مجموعه مقالاتی که به کوشش زینب احيائی در قالب کتابچه ای با عنوان تاریخ گرگان جمع آوری شده است، در مقاله ای تحقیقی با عنوان بررسی تاریخ سیاسی اقتصادی استرآباد از دوره صفوی تا پهلوی به نگارش جواد نیستانی، اشاره ای به اوضاع سیاسی و اقتصادی استرآباد در آن دوره شده است. اما در این پژوهش سعی شده که به جز مقدمه ای کوتاه درباره اوضاع کلی آن دوره از تاریخ، به بررسی اختصاصی وضعیت استرآباد در دوره مشروطه و پهلوی اول پرداخته شود.

1-3 روش کار پژوهش:

روش کار در انجام این پژوهش مطالعه کتابخانه ای، توصیفی و تحلیلی بوده است و حتی الامکان سعی شده تا از منابع دست اول تاریخی استفاده شود.

1-4 پرسش ها و فرضیات:

در این پایان نامه پرسش ها و فرضیات ذیل مطرح است:

1- اوضاع سیاسی و اجتماعی منطقه استرآباد در آستانه نهضت مشروطه چگونه بوده است؟

2- نقش استرآباد در انقلاب مشروطه چه بوده است و آیا ارتباطی با دیگر مراکز فعال انقلاب مشروطه داشته است؟

3- آیا همجواری با روسیه در مناسبات داخلی این ایالت تاثیر گذار بوده است؟

4- واکنش مردم ایالت استرآباد به هنگام بازگشت محمدعلی شاه برای بازپس گیری قدرت از روسیه چگونه بود؟

5- با توجه به اینکه استرآباد ملک اربابی خاندان قاجار محسوب می شد در مناسبات داخلی آن، در دوران پهلوی اول چه تاثیری داشت؟

1- در دوره قاجاریه و در آستانه وقوع مشروطه، اوضاع اجتماعی و سیاسی استرآباد همچون دیگر نواحی ایران دستخوش حوادثی بود که ناشی از بی کفایتی سردمداران امور مملکت و دخالت بیگانگانی همچون روسیه و انگلستان بودند.

2- با وقوع انقلاب مشروطه، استرآباد نیز همچون سایر نواحی ایران و همگام با دیگر مراکز مهم مشروطه خواهی همچون رشت و تبریز در شکل گیری و شکوفایی این نهضت سهیم بود.

3- همجواری با روسیه و دخالت های این کشور به بهانه تامین منافعش در ایران به خصوص در شمال کشور، پیش از وقوع انقلاب مشروطه موجب تحمیل قراردادهای ننگین گلستان و ترکمانچای به ایران شده و مسلم بود که پس از وقوع انقلاب مشروطه نیز دست از مطامع خود در ایران برنخواهد داشت.

4- مقاومت اکثریت مردم استرآباد در خصوص ورود محمد علی میرزا به استرآباد پس از خلع و تبعید وی به روسیه، در منابع و اسناد باقی مانده در آن دوران قابل مشاهده است. اگرچه گروهی از نیروهای ضد مشروطه در شهر در ورود وی به شهر با وی همکاری داشتند اما با پایداری اکثریت مردم و با همکاری آنان با دولت مرکزی ایران محمد علی مجبور به عقب نشینی و در انتها بازگشت به روسیه شد.

5- با آغاز دوره پهلوی و خلع حکومت قاجاریه در پس کودتای میرپنج گمان می رفت که این منطقه به علت اینکه ملک اربابی خاندان قاجار محسوب می شد مورد غضب حکومت قرار گیرد، اما اینگونه نشد و استرآباد این باز نیز با نام گرگان در صحنه تحولات کشوری حضور فعال داشته و البته که مورد توجه حکومت، از جمله شخص رضاخان قرار داشت.

1-5 فصل های پژوهش:

این پژوهش در چهار فصل تهیه و تنظیم شده است که در ذیل به شرح آن پرداخته می شود.

فصل اول شامل کلیات و ادبیات تحقیق است.

فصل دوم به پیشینه و تاریخچه و جغرافیای تاریخی ایالت استرآباد می پردازد.

در فصل سوم پس از ترسیم نمایی از استرآباد در دوره قاجاریه به ظهور مشروطه و علل و چگونگی شکل گیری آن پرداخته می شود. سپس با تشریح اوضاع سیاسی و اجتماعی استرآباد در دوره مشروطه و معرفی سران انجمن مشروطه نحوه ارتباط انجمن استرآباد با دیگر انجمن های طرفدار مشروطه و نقش استرآباد در تحولات آن دوران روشن خواهد شد. در این فصل به ارتباط این ایالت با کشورهای همجوار خود

مخصوصاً روسیه و همچنین واقعه بازگشت محمدعلی شاه برای بازپس گیری تاج و تخت نیز پرداخته می شود.

فصل چهارم از این پژوهش دورنمایی کوچک از تحولات عصر پهلوی اول ارائه می دهد که در آن با شناساندن شخصیت و منش رضاخان پهلوی به بررسی اوضاع کشور و به دنبال آن ایالت استرآباد پرداخته می شود. تحولاتی که میتواند بر له یا علیه اهالی این ایالت باشد.

این دوران اگرچه بخش کوچکی از تاریخ استرآباد و گرگان را شامل می شود اما از آن جهت که کشور ایران در پی گذر از عصر قاجاریه به پهلوی تحولات مهم و قابل توجهی را تجربه کرد بسیار مهم اند. از جمله این که ایالت استرآباد به دلیل حضور اقوام و خویشاوندان قاجاریه از ابتدای پادشاهی این خاندان، ملک اربابی آن ها به شمار می آمد و این امر که این ایالت در دوره پهلوی مورد غضب پادشاهان آن قرار گیرد بسیار محتمل می نمود.

1-6 نقد و معرفی منابع:

از میان منابع استفاده شده در این پژوهش، نخست از نوشته های کسانی بهره برده شده است که خود در بطن وقایع آن دوران حضور داشته اند. به عنوان مثال گزارشات حسینقلی مقصودلو وکیل الدوله، که در کسوت تلگرافچی مخابرات استرآباد در واقع راپرتچی انگلیس ها در استرآباد محسوب می شد، برای بررسی اوضاع ایالت استرآباد، به خصوص عصر مشروطه و سال های آغازین دولت پهلوی اول، بسیار مهم و باارزش می باشد. همچنین نوشته های افرادی چون ملک زاده، شاهزاده عین السلطنه، عبدالله مستوفی و ... از جمله این منابع محسوب می شوند.

1-1-مازندران و استرآباد:

تالیف ه.ل. رابینو معروف به سفرنامه رابینو، ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی، از برجسته ترین سفرنامه هایی است که در عصر قاجاریه نگاشته شده است. رابینو به هنگام ماموریتش به عنوان کنسول انگلیس در ایران در فاصله سال های 1908-1909م این سفرنامه را به طبع رسانیده است. وی در هنگام نگارش این کتاب

به آثار و منابع تاریخ نویسان دوره های پیش از خود نیز استناد کرده و از این جهت به اهمیت نوشته های خود افزوده است. وی همچنین در تالیف و تصحیح این کتاب از همکاری پرفسور ادوارد براون نیز برخوردار بوده است.

این کتاب در بررسی رخدادهای عصر صفویه و قاجاریه در مازندران و استرآباد بسیار ارزشمند می باشد که در این پژوهش در بیان اوضاع ایالت استرآباد در دوره قاجاریه و پیش از آن بسیار مورد استفاده قرار گرفته است.

2-مخابرات استرآباد:

این اثر دو جلدی، مجموعه گزارش های حسینقلی مقصودلو وکیل الدوله، راپرتچی دولت انگلیس در استرآباد می باشد که آن ها را برای سفارت انگلستان در تهران مخابره می کرد. این تالیف مجموعه ای از گزارشات سیاسی و اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی در خصوص منطقه استرآباد و نواحی اطراف آن در فاصله سال های 1908م تا 1924م می باشد که مطالعه آن برای دوست داران تاریخ و علاقمندان به پیشینه این ایالت خالی از لطف نخواهد بود.

گزارشاتی که این کتاب از وضعیت استرآباد ارائه می کند در بررسی اوضاع سیاسی و اجتماعی آن دوره به خصوص در مسائلی همچون انعکاس افکار مشروطه خواهی، اقدامات دولتی در دوره استبداد صغیر، آمدن محمدعلی شاه به گرگان، اثرات جنگ جهانی اول و... اطلاعات مهم و دسته اولی ارائه می کند.

این اثر به کوشش و سعی ایرج افشار با همکاری محمدرسول دریاگشت برای اولین بار در سال 1363ش به چاپ رسیده است.

3- روزنامه خاطرات اعتماد السلطنه:

تالیف محمدحسن خان اعتمادالسلطنه، مترجم حضور ناصرالدین شاه قاجار، رئیس دارالترجمه مخصوص وی و وزیر انطباعات در اواخر دوره ناصری می باشد که از درباریان مورد اعتماد ناصرالدین شاه بود.

این کتاب از منابع مهم عصر قاجاریه و مربوط به سال های 1292 الی 1313 ه.ق است که در دو بخش اخبار حکومتی و درباری و اوضاع اجتماعی مربوط به 29 جمادی الاول 1292 الی 19 محرم 1293 ه.ق و یادداشت های مربوط به سال های 1298 تا 1313 ه.ق می باشد.

این کتاب مستندی است از اخبار مربوط به حوادث پانزده سال از دوران پادشاهی ناصرالدین شاه و گوشه هایی از احوال و اخلاق و روش مملکت داری و آداب مخصوص دستگاه سلطنت را در اختیار ما می گذارد. مطالب نوشته شده در این کتاب در خصوص ذکر وقایع دوره قاجار مخصوصاً در زمینه وقایعی که مرتبط به اوضاع سیاسی و اجتماعی استرآباد پیش از مشروطه است در رتبه اول اهمیت قرار دارد.

4- شرح زندگانی من:

تالیف عبدالله مستوفی فرزند میرزا نصرالله مستوفی که در یکی از خاندان های معروف دیوانی که در کار استیفای کشور سابقه دیرینه داشتند متولد گردید. وی در سن 13 سالگی و به هنگام مرگ پدر به حضور ناصرالدین شاه رسید و به هنگام قتل شاه 19 سال داشت. وی در دربار پادشاهان قاجاریه و حتی رضاشاه پهلوی در دستگاه های مختلف دولتی از جمله در وزارت خانه های امور خارجه، مالیه و عدلیه مصدر خدمات گوناگون گردید و آخرین سمت اداری وی مقام استانداری آذربایجان شرقی و غربی بود.

منبع نگارش این کتاب مسموعات، مشهودات عینی و اسناد و مدارک خانوادگی و روزنامه های رسمی چاپ شده کشور بوده است. این کتاب به شیوه خود زندگی نامه نویسی نوشته شده که در تاریخ ایران آن دوره، پدیده ای جدید محسوب می شد و در واقع رهاورد مدرنیته اروپائی بوده است. در نگارش رساله حاضر در مباحث گوناگون از این اثر بسیار استفاده شده است.

5- از آستارا تا استارباد:

تالیف دکتر منوچهر ستوده که در چند مجلد به بیان وضعیت جغرافیایی شمال ایران پرداخته شده است که در نوع خود اثری ارزشمند به شمار می آید. همچنین در این مجلدات به ذکر اماکن تاریخی و ویژگی های مربوط به هر شهر و ناحیه ای در شمال ایران پرداخته شده است.

در این پژوهش از جلد پنجم این کتاب که شامل آثار و بناهای تاریخی گرگان و استرآباد، وضعیت طبیعی گرگان و دشت، جغرافیای تاریخی شهر استرآباد و معرفی بلوکات و حومه ایالت استرآباد می باشد که در بررسی اوضاع اجتماعی این ایالت مخصوصاً در دوره قاجاریه بسیار حائز اهمیت است.

6- استرآباد نامه:

به کوشش مسیح ذبیحی و با همکاری ایرج افشار و محمدتقی دانش پژوه انتشار یافت. این کتاب جمع آوری شده از مجموعه ای از سفرنامه ها و وقف نامه ها و متون قدیمی یافت شده در خصوص شهر استرآباد یا گرگان، تا قرن 14ه.ق را در بر می گیرد که در بررسی اوضاع اجتماعی و شرح حال علما و ادبای استرآباد و اسامی جغرافیایی و سلسله ها و طوایف بسیار مهم می باشد.

7- خاطرات حجه الاسلام والمسلمین سید محمد رئیسی گرگانی:

این کتاب شرح حال مرحوم سید مصطفی رئیس الذاکرین، جد پدری سید محمد رئیسی گرگانی می باشد. پدران و اجداد این عالم گرانقدر از وعظ معروف شهر گرگان بوده اند. وی نیز با تحصیل علم در زمینه علوم حوزوی توانست در زمینه منبر و خطابه ترقی چشمگیری یابد و به عنوان سرآمد وعاظ شهر معروف گردد. پس از آن نام وی در اکثریت قضایای سیاسی و اجتماعی گرگان و حتی در مکتوبات سیاسی و اجتماعی که در خصوص تاریخ گرگان مخصوصاً در دوران پهلوی اول نگاشته شده وجود دارد.

در این کتاب به شرح مبارزات سیاسی و اجتماعی و زندگی نامه وی پرداخته شده که از میان آن می توان به اطلاعات مهمی در تاریخ گرگان دست پیدا کرد.

فصل دوم

تاریخچه و جغرافیای ایالت استرآباد